

נוסח ארץ ישראל

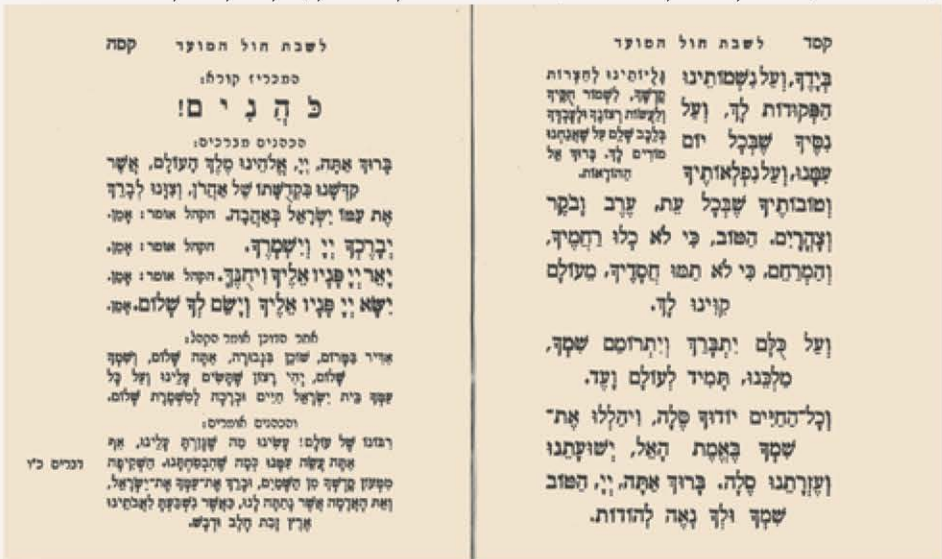
קורותיו של "סידור נאה, מהודר ומדויק"

המופגנת שלו מעבירה סוג של ארץ-ישראליות תמימה, בהיותה בלתי צפויה מסיודר תפילה, המזמין שמרנות מסוימת. משני הכרכים הראשונים, נועד האחד ל"ימות חל ושבתי", והאחר ל"מועדים", בלשון המקובלת היה האחד "סידור" והאחר "מחזור" לשלוש רגלים, הכנת סידור לימות החול ושבת בלבד יצרה טקסט שקול וידידותי המכוון בדיוק למעגל התפילות השגור, השבועי, בלא הגודש שהועמס על הסידור "השלם" המסורתי, כך זה היה עיקר הפרויקט, הוא נועד להדריך את תלמידי בית הספר, את ה"עוללים", בתפילתם בעזרת סידור תפילה קריא, מאורגן היטב, קל להתמצאות, מבואר במידה ולא פחות חשוב: "ארץ-ישראל" בחזונו, חיפוש הזהות הארץ ישראלית תבע התרחקות מסוימת, לא מתריסה, מן האופי "הגלותי" של הסידור הנפוץ, התרחקות שלא ויתרה על דיאלוג מסוים עם המסורתי, את הסידור הוציאה לאור "על פי הצעת מחלקת החינוך של ההנהלה הציונית בארץ ישראל" הוצאת אמנות, שפעלה בתל אביב משנת 1926 והתמחתה בהוצאה לאור של ספרי ילדים איכותיים, אמנות הוציאה לאור את כל ספרי הלימוד המומלצים מטעם מחלקת החינוך, אך אין ספק כי

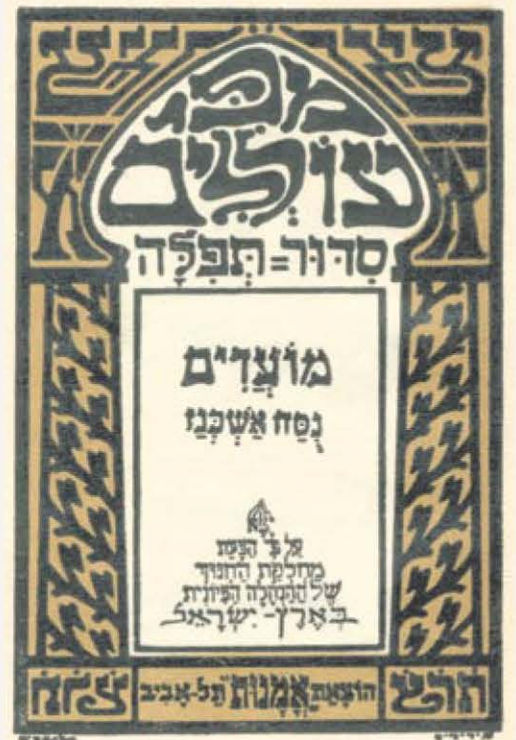
דוגמת הנפוץ בסידורים אז, "אור מציון השלם", שבור האותיות והעשוי טלאים טלאים, שראה אור בהוצאת האחיים לזין אפשטיין בוורשה ואחר כך בארץ ישראל, ונדפס שוב ושוב מאמהות דפוס ישנות, "מפי עוללים" עשוי בתכלית הפשטות, בזה קסמו, כריכתו שחורה, נקייה מעיטור, כותרתו מופיעה באותיות "חיים" פשוטות ובהזחה עמומה, על גב הספר בלבד, אך ייחודו אינו בכריכה, גם לא בנייר המשובת, אלא בארגון הטיפוגרפי המדויק והאנין של מפתח הדפים, הטקסט, המודפס באותיות הקרובות ל"דרוגולין", עושה שימוש מושכל בגדלים שונים, תוך סימון גבולות ברור בין חלקיו, הרומז לעתים לסידור הקלסי של דף הגמרא ומשרה אווירה מסורתית על אופיו החדשני, ייחודו של המפתח בולט יותר מכל ביחס המפתיע, הנכון והמדויק בין שוליים לטקסט, היוצר דף מרווח, מאור עיניים, בכרך קטן מידות, את שער הספר עיצב שלמה ידידיה, אמן שעלה שנים ספורות קודם מהגוריה ושעסק בפיתוח אורגמטיקה המבוססת על האות העברית, השער אמנם מנהל דיאלוג עם תבניות בצלאליות שגורות, מעט אנכרוניסטיות, אך דומה שדווקא כאן, בשער הספר, הסגנון מרענן, המזרחות

אלו המחזיקים בידם בשעת התפילה את הספר שעליו אני רוצה לספר - במועדים, בימים הנוראים או לפני הכותל המערבי בין הערביים של יום כיפור בשעת נעילה - פוחתים והולכים משנה לשנה, איני מחפש אותם, אבל שעה שעיניי פוגשות בתוך עדה בת שעתה זו בזה המחזיק בידו את הכרך שאין לטעות בו - קטן, כמעט רבוע, צנוע בתכלית, צניעות מצועצעת כמעט מתנשאת, כרוך בכריכה שחורה מחמירת סבר - נדמה כי אני מכיר משהו מקורות חייו; הוא נולד סמוך לקום המדינה, גדל בשנותיה הראשונות, בן למשפחה אשכנזית בת המעמד הבינוני שהתחנך בחינוך עברי מודע לעצמו, דתי לאומי מסוג מסוים, לא בהכרח כזה הנוטל לעצמו את השם, סביר שגדל בקיבוץ הדתי או במושב, אך לרוב גדל בשכונת מעמד בינוני רוויה במידה באוכלוסייה דתית, גילו אפוא הוא מאמצע שנות החמישים ועד סמוך לשנות השבעים המוקדמות, הוא נאמן למחזור התפילה של בעוריו, שקיבל מתנה מהוריו בהיותו ילד, ילד שזה עתה למד את סוד התפילה, הוא מחזיק בידו את אחד מכרכי סידור התפילה "מפי עוללים", אני רוצה לספר את סיפורו של סידור התפילה הזה, כך אפרע חוב קטן למחזור התפילה של בעוריי, ותהיה זו גם מתוה כלפי הניסיון התמים להוציא לאור סידור תפילה "ארץ-ישראל".

סידור התפילה "מפי עוללים", ששני כרכיו הראשונים ראו אור בשנת תר"ץ (1930) ושני האחרונים לקראת מועדי תשרי תרצ"ח (1937), הוא ספר יפה, פשוט ויפה, הוא בולט מבחינה עיצובית על רקע הספרים שנדפסו בארץ ישראל בתקופת המנדט; בעיקר על רקע סידורי התפילה שהוצעו לציבור הארץ ישראלי באותה עת,

לשושנה פרסיץ, בעלת ההוצאה, היה עניין מיוחד בסידור, וכי לה ולטיפוגרפים שלה היה חלק מכריע בעיצובו השונה כל כך מהסידורים המסורתיים. אך מי שעמד מאחורי הוצאת הסידור הוא "ב.ב.". הוא הסתתר בחתימת ההקדמה תחת המונוגרמה "י. ב.", ובשוליה הוא מעיד כי "התקונים והשכלולים השונים הוצעו על ידי באיכותו של 'המזרחי' במחלקת החינוך של ההנהלה הציונית". באותו של 'המזרחי' היה הרב יעקב ברמן, וכך נפתרה לא רק חידת המונוגרמה, אלא גם חידת "המתקן והמשכלל", משמע העורך וככל הנראה גם היוזם, ברמן היה הדמות המרכזית בחינוך הדתי הלאומי בארץ ישראל בתקופת המנדט, לאחר ששימש מנהל בית הספר הדתי "נצח ישראל" בפתח תקווה, היה למפקח על בתי הספר של "המזרחי", וסגן מנהל מחלקת החינוך של ההסתדרות. משם גם יזם את "מפי עוללים".

לאחר פתיחה נמלצת "אל ההורים והמורים", מסמן ברמן את המטרה, הנשמעת כמליצה אך אינה כוזב: "מורגש עוד היום חסרון בסדור נאה, מהודר ומדויק בכתב ובנוסח, סידור שישימש קישוט של קודש בידי הילד, חפץ המרהיב את לבו ומעודדו לעבודת אהבה לאלהיו".

זו הייתה מטרתו החתרנית לכאורה של הפרויקט: להוציא לאור חזיון שאיננו נפרץ, סידור תפילה מדויק, נאה ומהודר לצעירים, זה היה סוד הקשר שברקם בין הרב ברמן איש "המזרחי" לשושנה פרסיץ ממנהיגי המחנה האזרחי, שהגישו בכ"ט בניסן תרפ"ט את הצעתם המשותפת לפורמט הסופי של הסידור.

בהקדמתו מספק ברמן את המפתח הטיפוגרפי לסידור: "אותיות גדולות ביותר" שנועדו לפעוטות הלומדים לקרוא ולהתפלל, "פחות גדולות" לאלו הקוראים אך עדיין מתקשים בתפילה, ו"בינוניות" לאלו הבשלים לתפילה בציבור. ל"גדולים", מבוגרים המשתמשים בסידור לתפילתם, נועד פונט משלהם.

ולעניין הנוסח: "בסדור זה תפסנו את הנוסח המקבל ביותר בארץ ישראל, בערי יהודה ובמושבותיה והוא נוסח אשכנז על פי הגאון רבי אליהו ז"ל מוילנא, שתלמידיו הנהיגוהו בארץ ישראל". זה היה הנוסח שאתו זוהה "מפי עוללים", אף שהסידור נדפס גם בנוסח "ספרד", החסידי, אך לא נקלט בציבור. את עריכת הנוסח לקח עליו "המורה והמדקדק המובהק ר' אברהם צבי זיסרמן (נעמני) מפתח תקווה". זיסרמן היה מדקדק בעל שם ובעל ידע נרחב בענייני תפילה, טכניות אצבעותיו בסידור החדש ניכרות יותר משל שאר העוסקים במלאכה.

בשנת תר"ץ כבר עמד מחזור המועדים, ומה שחשוב יותר – סידור התפילה, לרשות תלמידי בתי הספר הארץ-ישראליים, אך על גורלו של הסידור לימות החול העיד לימים הביבליוגרף נפתלי בן מנחם: "בסדור זה תיקונים ושכלולים שונים [...] זכויות רבות לו בחינוך העברי בארץ, אך משום מה לא חדר לא לבית הכנסת ולא לבית בשנים האחרונות כמעט ואיננו נראה אפילו בבתי הספר, וחבל, הרי מעלות מרובות לו ותפקיד חשוב מלא בחינוך העברי".

על אף ייחודו הניכר, השפעתו של סידור התפילה הייתה אפוא אפסית. הוא לא מצא את מקומו מחוץ לכותלי בית הספר הדתי.

האם דימויו הפדגוגי היה לו לרועץ, או אולי חדשנותו? כך או כך, פנת היקרת של המפעל, שהייתה הראשונה להידפס, הייתה גם הראשונה להיעלם.

גורל שונה זומן למחזורי "מפי עוללים" לראש השנה וליום הכיפורים, אלו הופיעו לקראת תשרי תרצ"ח, יותר משבע שנים אחרי הסידור ומחזור המועדים. כך הושלם המפעל כולו: סידור בן ארבעה כרכים לכל השנה, המחזורים החדשים המשיכו לכאורה את מסורת הכרכים הראשונים: אותו פורמט וטיפוגרפיה, ואפילו שער כמעט זהה, אך לא, ההודעה כי המחזורים יצאו לאור "על פי הצעת מחלקת החינוך של ההנהלה הציונית בארץ ישראל" שוב לא הופיעה. מחזורי הימים הנוראים ויתרו על היומרה החינוכית, ושוב לא פנו דווקא לנערים אלא לציבור כולו.

בסופו של דבר, מתוך ארבעת הכרכים התקבלו בציבור שלושה: סדור התפילה נעלם, כרך המועדים המקורי שנדפס בתר"ץ חבר לשני כרכי הימים הנוראים שנדפסו בתרצ"ח, ו"סידור התפילה" היה ל"מחזור מפי עוללים". המחזורים התקבלו אצל צעירים דתיים בני ההתיישבות העובדת, כמו גם בני המעמד הבינוני הדתי בערים, והיו לסמן דורי בציבור הדתי הציוני בארץ ישראל.

המחזורים שתפסו מאז את מקומם כבר ויתרו על הזקות הארץ-ישראלית המסוימת שביטאו אלו, כשם שעשה זאת הציבור שאליו פנו, לארץ-ישראליות ההיא, שהמחזורים נמנו עם סמליה המועדונים והפתחות צעקניים, כבר לא היה דורש. היא הומרה בזהויות אחרות, צעקניות יותר, שגבולותיהן בהירים פחות, כך או כך, יצירת "מפי עוללים", הסידור והמחזורים, הייתה ביטוי אחד, צנוע ככל שהיה, של התמודדות עם התרבות הדתית החדשה, שהלכה והתהוותה בארץ ישראל.

